

ISSN 2591-1201

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

dr. Matic Batič (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Jakob Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 11. 2023.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

DigitPen, TransLAB

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 7 • 2023 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Razprave

Milena Černe

*Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na
Primorskem 1918–1941*

9

Oskar Mulej

*Stanje in notranja razmerja v slovenskem naprednem
(liberalnem) taboru na pragu 2. svetovne vojne*

33

Damjan Hančič

»Vaške straže« na Gorenjskem v letu 1942

73

Bojan Dimitrijević

*Srpski dobrovoljački korpus u Primorskoj Sloveniji
1944–1945. godine*

115

Jelka Piškurić

Ženski zapor na Igu, 1956–1967

149

Rok Bratina

*Od »reformiranega« komunista do »spravitelja« naroda
– politična kariera in stremljenja Boruta Pahorja
(1986–2011)*

191

Poročila s konferenc

Špela Chomicki in Petra Grabrovec
Leto 1943 na Slovenskem – osemdeset let pozneje,
Pivka, 24. maj 2023
235

Recenzije

Tamara Griesser Pečar
Die Krisen der Demokratie in den 1920er und 1930er
Jahren, ur. Michaela Maier, Maria Mesner, Robert
Kriechbaumer in Johannes Schönner. Böhlau,
Wien 2023
241

Mateja Čoh Kladnik
Martina Grahek Ravančič, U IME NARODA! Djelovanje
sudova za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u
Hrvatskoj 1945. godine, Hrvatski institut za povijest,
Zagreb 2023
253

Marta Keršič
Mira Kosem, Pozdravljena, zemlja: Spomini, Založba
Mladika, Trst 2023
269

DOI: 10.55692/D.18564.23.10

Prejeto: 29. 9. 2023
1.01 izvirni znanstveni članek

Bojan Dimitrijević¹

*Srpski dobrovoljački korpus
u Primorskoj Sloveniji
1944-1945. godine*

Izvleček

Prispevek predstavlja pregled delovanja Srbskega prostovoljskega korpusa (SDK), ki je novembra 1944 prišel v Operacijsko cono Jadransko primorje, torej na ozemlje današnje Primorske. Korpus je pripadal srbski vladi generala Milana Nedića. Nemške vojaške oblasti so ga uporabljale za boj proti odporniškemu gibanju v okupirani Srbiji od leta 1941 do leta 1944. Po prodoru sovjetske vojske v Jugoslavijo in Srbijo jeseni 1944 je bil korpus premeščen v Operacijsko cono Jadransko primorje. Prispevek prinaša podrobnosti o delovanju SDK, njegovi velikosti in vlogi na tem območju ter, končno, o tragični usodi njegovih pripadnikov. Večina tistih, ki se jim je uspelo ob koncu vojne umakniti v

¹ Dr. Bojan Dimitrijević, znanstveni sodelavec, Institut za savremenu istoriju, Trg Nikole Pašića 11, Beograd 11000, Srbija, bojands1@gmail.com.

Avstrijo, je bila izročena jugoslovanskim partizanskim silam, ki so jih pomorile v odročnih predelih Slovenije. Prispevek temelji na avtorjevih arhivskih raziskavah ter na srbski emigrantski in slovenski literaturi.

KLJUČNE BESEDE: *druga svetovna vojna, Srbski prostovoljni korpus, Operativna cona Jadransko primorje, Primorska Slovenija, Dimitrije Ljotić, Odilo Globočnik*

Abstract

The article provides an overview of the activities of the Serbian Volunteer Corps (SDK), which arrived at the Operational Zone of the Adriatic Littoral, specifically at what is now the Primorska region of Slovenia, in November 1944. The Corps reported to the Serbian Government and was used by the German military authorities to combat the resistance movements in occupied Serbia in 1941–1944. After the Soviet Army entered Yugoslavia and Serbia in the autumn of 1944, the Corps was transferred to the Operational Zone of the Adriatic Littoral. The article provides details on the SDK status, its size and role in this area and finally on its tragic fate, when most of its personnel that managed to withdraw to Austria were handed over to the Yugoslav Partisan forces, which executed them in remote areas of Slovenia. The article is based on the author's archival research and on Serbian and Slovenian emigrant literature.

KEYWORDS: *Second World War, Serbian Volunteer Corps, Operational Zone of the Adriatic Littoral, Primorska, Dimitrije Ljotić, Odilo Globocnik*

Srpski dobrovoljački korpus (SDK) je formiran sredinom septembra 1941. godine od strane Srpske vlade generala Milana Nedića, sa zadatkom da se suprotstavi komunističkim ali i ustanicima pod komandom pukovnika Mihailovića. U sastav dobrovoljačke komande ušli su u početku uglavnom omladinci, pripadnici predratne partije Jugoslovenski narodni pokret „Zbor“ bez obzira na nacionalnost (Srbi, ali i jedan broj Hrvata i Slovenaca), kao i jedan broj aktivnih starešina Jugoslovenske vojske. Ideja o formiranju ove jedinice došla je od predratnog jugoslovenskog političara, ministra i advokata Dimitrija Ljotića, koji je bio i predsednik pokreta „Zbor.“ On je smatrao da pripadnici ove partije kao osvedočeni antikomunisti moraju da uzmu učešće u borbi sa komunizmom i ustanicima i tako spreče njihov revolucionarni pokret. Formirano je 12 odreda koji su se borili sa ustanicima u Srbiji 1941.–1942. godine, kasnije potčinjeni komandi nemačkih – Wehrmachtovih divizija. Početkom 1943. godine, SDK se preformira u pet bataljona, a početkom 1944. godine u pet pukova, svaki sa po tri bataljona. Ovako organizovan, korpus je dočekao prelomne događaje u oktobru 1944. godine.

Pojava sovjetskih snaga unutar okupirane Srbije septembra 1944. godine bila je signal za nemačke komandante da Drugi svetski rat na Jugo-istoku ulazi u novu, znatno dramatičniju fazu borbe. Nemačka komanda Jugoistoka saopštila je 1. oktobra 1944. generalu Nediću da prestaju funkcije Srpske vlade, kao i da je od 3. oktobra područje Beograda proglašeno za operativnu zonu, u nadležnosti nemačkih vojnih organa.² General Nedić je 2. oktobra, u svoj kabinet pozvao generale Borivoja Jonića (komandant Srpske državne straže – SDS), Miodraga

2 Branko Božović, *Specijalna policija 1941–1944* (Beograd: Srpska školska knjiga, 2003), 322; Milorad Borković, *Kontrarevolucija u Srbiji*, knjiga II (Beograd: Biblioteka Kompas, 1979), 346.

Damjanovića (šef kabineta predsednika vlade), Kostu Mušickog (komandant Srpskog dobrovoljačkog korpusa – SDK) i pukovnika Ljudevita Pogačara (komandant Srpske granične straže – SGS) i rekao im otprilike sledeće: „Situacija je po našu nacionalnu stvar propala. Sovjetska armija ulazi u Srbiju a sa njome i komunisti koji će uzeti vlast. Mi se moramo ukloniti. Ja sa članovima vlade odlazim u Austriju. Dobrovoljački korpus doneo je odluku da ide u Sloveniju...“³ Na sednici kabineta Vlade 3. oktobra saopštena je odluka nemačke komande za Jugoistok da preuzima sve funkcije upravljanja od Srpske vlade. Potom, započinje evakuacija i napuštanje Beograda i Srbije organa Srpske vlade.⁴

Tokom prve polovine oktobra 1944. godine, Dimitrije Ljotić je došao na ideju da se snage SDK povuku na teritoriju Slovenije. Zamisao je bila da se na toj teritoriji, za koju je Ljotić dobro procenio da se nalazi najdalje od Sovjetske armije i najbliže snagama Saveznika, a opet je predstavljala deo jugoslovenskog prostora i tamo sačeka kraj rata. Zatim krene u stvaranje slobodne teritorije sa proglašenom antikomunističkom vladom i tako Jugoslaviju spase od komunističkog pohoda na vlast. Ljotić je već u to vreme radio i na tome da druge nacionalne snage stignu u Sloveniju. Početkom oktobra u Crnu Goru je poslat Ratko Parežanin sa grupom od 33 dobrovoljaca. Parežanin je dobio od Ljotića zadatak da ubedi potpukovnika Pavla Đurišića, komandanta nacionalnih snaga u Crnoj Gori, da se i on sa svojim snagama prebaci do Slovenije, gde je on već nameravao da prebaci snage SDK.⁵

3 Đoko Slijepčević, *Jugoslavija uoči i iza vreme Drugog svetskog rata* (Minhen: Iskra, 1978), 317; Petar Martinović Bajica, *Milan Nedić* (Beograd: Nikola Pašić, 2003), 371.

4 Božović, *Specijalna policija*, 304.

5 Ratko Parežanin, *Moja misija u Crnoj Gori* (Beograd: Nova Iskra, 1991); Ratko Parežanin, *Drugi svetski rat i Dimitrije V. Ljotić* (München: Iskra, 1971), 485–500.

U ovom trenutku dobrovoljačke snage su bile rasute po Srbiji, i na mnogo mesta vodile borbe sa nadolazećim partizanskim snagama. Potom je usledilo povlačenje i snaga SDK iz Srbije: preko mostova kod Šapca i Beograda, kao i skelom kod Obrenovca, tokom 8. i 9. potom 12. i 19. oktobra 1944. godine.⁶ U ovom talasu okupiranu Srbiju su napustili Komanda SDK, 1, 2, 3. i 4. puk, kao i Centar za obuku, Školska četa i Četa za vezu. Neke od aktivnih pripadnika prate i njihove porodice u povlačenju.⁷

U Srbiji su od snaga SDK ostale još dve jedinice: 5. puk i Artiljerijski divizion.⁸ Peti puk SDK potpuno se „istopio“ u borbama sa partizanima na jugu i istoku Srbije. Ova jedinica se „uopšte nije mogla povući“ sa celinom SDK.⁹ Samo se njegov 1. bataljon iz Zaječara povukao prema Beogradu. Privremeno je ušao u sastav 4. puka. Komanda, 2. i 3. bataljon 5. puka ostali su na jugu na položajima oko Leskovca, gde su u borbama sa partizanima skoro u potpunosti uništeni.¹⁰ Kako su sovjetske jedinice presekle komunikaciju ka severu, ovaj deo 5. puka pro-

6 Boško Kostić, *Iz istorije naših dana* (Beograd: Iskra, 1990), 182.

7 Mijat Bardak, „Iz dnevnika 7. dobrovoljačkog odreda,“ u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 4* (Minhen: Iskra, 1955), 43–46; Stevan Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945 u reči i slici* (Birmingam: Iskra Periodical, 1991), 38–39; Milenko Solarić, „Naličje ‘Bosanske Golgotē’ ili kako samo postao pripadnik SDK,“ u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 2* (Minhen: Iskra, 1955), 17; Hrvoje Magazinović, *Kroz jedno mučno stoljeće* (Valjevo: Društvo Hilandar, 2009), 217–218; *Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije*, knjiga 1, tom 15, 5; Vojni arhiv u Beogradu (VA), fond NOVJ, k. 53/1; A. Marinković, „Sve je bilo moguće u one dane,“ u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 3* (Minhen: Iskra, 1955), 46–64.

8 Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 38–39.

9 Slijepčević, *Jugoslavija uoči i iza vreme Drugog svetskog rata*, 325.

10 *Zbornik NOR*, knjiga 1, tom 13, 218; VA, NOVJ, k. 1078, 28/3; Isto, 434 (k. 181, 8/6).

menio je pravac povlačenja i krenuo preko Raške 20. oktobra i dalje ka Bosni prateći nemačke snage.¹¹

Snage SDK su se po prelasku u Srem (tada na teritoriji Nezavisne države Hrvatske) uključile u borbe protiv lokalnih partizana koji su tamo, osim u većim mestima, „nesmetano vladali“, kako primećuju dobrovoljački izvori.¹²

Komandant SDK general Mušicki je, u pratnji kapetana Dragana Stojadinovića, iz Osijeka otišao u Grac. Stojadinović svedoči, da se SDK tih dana nalazio u „beznadežnoj situaciji“. „Mi smo tih dana za Nemce postali ne samo irelevantni nego i nepoželjni teret, mi smo našu ulogu odigrali u Srbiji, i sad, sad nas niko neće.“ Prema njegovom svedočenju tada se još nije znalo gde će se uputiti SDK, pa je tek posle razgovora u Gracu Mušickom saopšteno da će korpus preći u Operativnu zonu Jadransko primorje (OZAK), kod generala Odila Globočnika.¹³ Ključnu ulogu u dobijanju dozvole za prelazak snaga SDK u taj deo Slovenije odigrao je opunomoćeni predstavnik nemačkog ministarstva spoljnih poslova za Jugo-istok Evrope, Herman Neubacher. On je smatran za jednog od retkih Nemaca (Austrijanaca) koji na Srbe gledaju sa simpatijama, što je i pokazao jer je isposlovao većinu zahteva koje su predstavnici nacionalnih srpskih formacija tražili tokom 1944/45 godine. O tome on ne daje mnogo detalja, ali piše: „Uspeo sam da od nemačkog Glavnog štaba dobijem odobrenje da u Gracu nađe utočište i

11 Slaviša Perić, *JNP Zbor Dimitrija Ljotića* (diplomski rad, Univerzitet u Prištini, 1996); *Iskra*, 1. novembar 1997, 24; Dušan Pejčić, „Formiranje III bataljona 5. puka SDK“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 1* (Minhen: Iskra, 1954), 43.

12 Mijat Bardak, „Odstupanje“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 5* (Minhen: Iskra, 1955), 43–48; Magazinović, *Kroz jedno mučno stoljeće*, 219.

13 Borivoje Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus u službi naroda i otadžbine* (Beograd, Klivlend Ohajo: Svetosavska književna zajednica Beograd, 2002), 143–144.

nekoliko hiljada Ljotićevih dobrovoljaca. Odatle su oni, malo kasnije, otišli u Istru. Oni su se od 1941. godine borili za Nedića, a protiv četnika i partizana. Da su ostali u zemlji, bili bi sigurno ubijeni.“¹⁴

Prema oceni komandanta Jugoistoka, od 14. oktobra 1944., Srpski dobrovoljački korpus se „dobro... borio u borbama s Titovim bandama u Srbiji i oštro je antiboljševički nastrojen. Nakon povlačenja fronta na jugoistoku, zaslužni dobrovoljački korpus ne sme da bude prepušten svojoj sudbini, već mora da bude angažovan na drugom mestu za naše potrebe.“ Prema ratnom dnevniku grupe snaga F, ova komanda je tog dana predložila Vrhovnoj komandi Vermahta da se brojčano jako oslabljeni SDK premesti u Sloveniju, kao snage za obezbeđenje.¹⁵ „Firer je stoga naredio da se (SDK - sa nemačkom procenom da ima oko 4.000 ljudi) ima najbrže dodeliti k-tu Jugozapada za borbu protiv banditskih snaga i za osiguranje granica Hrvatske u rejonu Istre. Zbog navedenih teških borbi, njegovo naoružanje i oprema su teško stradali. Poželjno je stoga njihovo hitno obnavljanje iz trofeja ili iz pozadinskih rezervi komandanta Jugozapada. Komandant Jugoistoka dostaviće vremenski plan prebacivanja, a komandant Jugozapada izveštaj o angažovanju i potčinjavanju kao i nameravanim merama za obnavljanje (u potpisu Alfred Jodl).“¹⁶

Komandant nemačke Grupe snaga F naredio je komandi 2. oklopne armije, 17. oktobra, da se snage SDK što brže ukrcaju u Rumi - u Sremu i evakuišu. „Cilj prebacivanja (verovatno Grac) i dalja upotreba narediće se kasnije.“ Sa snagama SDK bio je i nemački štab za vezu pri ovom korpusu. Formalno odobrenje za prebacivanje snaga SDK u zonu OZAK dato je od

14 Hermann Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940/45. Bericht eines fliegenden Diplomaten* (Berlin, Frankfurt: Musterschmidt, 1956), 188.

15 *Zbornik NOR*, knjiga 12, tom 4, 988.

16 Isto, 663, 664.

nemačkih organa komande Jugozapada 19/21. oktobra. Srpski dobrovoljački korpus dobio je zadatak borbe protiv „bandi“ i obezbeđenja granice ka Hrvatskoj i podređen je komandantu Jugozapada. Kasnije, nemački izvori za SDK registruju da je početkom novembra „na putu“ i da za njega „ne postoje vremenski planovi“.¹⁷ Snage SDK su potom iz Srema prevezene preko Mađarske, „upamćene po kišama, nepožnjevenim kukuruzima, uparađenim žandarmima, `latrinama` i našim vaškama, bez iskrcavanja iz vagona prešli smo u donju Austriju i preko Ljubljane stigli na slovenačko primorje“.¹⁸

*Dolazak SDK na Primorsku i njegov status
kao borbene jedinice*

Teritorija Operativne zone Jadransko primorje/priobalje (Operationszone Adriatisches Küstenland - OZAK), formirana je u drugoj polovini septembra 1943, posle kapitulacije Italije. U najvećem delu zona je od 1918. bila deo Italije, ali posle njene kapitulacije septembra 1943. potpala je pod nemačku vojnu i policijsku upravu. Drugi deo činila je teritorija Kraljevine Jugoslavije, okupirana 1941. od Italijana poznata kao Ljubljanska zona. U ovu zonu nešto pre snaga SDK, stigle su četničke snage iz Like predvođene Dobrosavom Jevđevićem. Njegove snage su delimično operisale na delu ove zone u okolini Reke.¹⁹

¹⁷ Isto, 990, 995, 1013.

¹⁸ Na pruži od Postojne do Šent Petra na Krasu (Pivka), bila je deonica sa električnom strujom. Dvojica dobrovoljaca 2. puka su nastradala pošto se ljudstvo bilo popelo na vagon; Slavko Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951* (Beograd: Srpska, reč, 1998), 41.

¹⁹ Stefano di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland. Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana, durante l'occupazione tedesca*

Prve snage SDK u ovu oblast stigle su 30. oktobra, kada je na ljubljansku stanicu stigao prvi transport sa oko 1.500 vojnika i zatim produžio prema Postojni. Potom je usledio prolazak još sedam sličnih transporta. Njihov dolazak je „zelo vzdignil moralo med domobranci, saj so načrtovali, kako bodo z njih pomočjo razbili in razkropili partizane“.²⁰ Do kraja novembra ukupno je došlo oko 5.000 ljudi.²¹

Početkom novembra, Nemci su u oceni o stanju snaga SDK naveli: „Pukovi sa po dva za borbu potpuno spremna bataljona, približno pune jačine. Samo mlada godišta. Oprobani u borbi s bandom. Orni za borbu. Pri različitom komandovanju, različita i borbena vrednost. Bez iskustva za velike borbe. Nisu za upotrebu protiv Rusa. Opremljeni ital(ijanskim) trofejnim naoružanjem.“²²

Prema naredbi od 9. novembra korpus je izašao iz nemačke vojne linije komandovanja, odnosno Generalštaba oružanih snaga i prepotčinjen Rajhsfireru SS i šefu nemačke Policije ove zone, general-lajtnanta i Grupenfirera SS Odila Globočnika. Prema dokumentu organizacionog odeljenja Generalštaba kopnene vojske nemačke Vrhovne komande Vermahta, od 27. novembra SDK je trebalo da bude preveden u snage SS (jer je

1943/1945 (Udine: Istituto Friulano Movimento di Liberazione, 2005), 510–511.

20 Klemen Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami, Enote in ustanove Waffen SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021), 171–172.

21 *Zbornik NOR*, knjiga 12, tom 4, 708; Prema nemačkim podacima koje navodi Slaviša Perić, iz Srema je krenulo ukupno 4.841 pripadnika SDK. Još preko 600 je stiglo početkom januara, pa se broj pristiglih dobrovoljaca u Sloveniju može proceniti na 5.500 pripadnika; Slaviša Perić, *Srpski dobrovoljački korpus* (Beograd: privatno izdanje, 2018), 266.

22 VA, fond nemačka arhiva, NAV-T-311, r.195, Die Kämpfe der Armeeteilng Serbien (Mil. Bfh. Südost) vom August bis Oktober 1944. (H. Qu 4. 11. 1944).

i preveden u nadležnost Rajhsfirera SS i šefa policije 9. novembra 1944).²³ Pojediniosti ove naredbe trebalo je dalje da definiše Komanda Jugozapada, odnosno Grupa snaga C. Sasvim je jasno iz ove naredbe da je ljudstvo iz sastava nemačke komande za vezu pri SDK (Deutschen Verbindungskommandos beim SFK), trebalo da pređe u strukturu SS. Odnosno da je novo nemačko ljudstvo određeno za ovu komandu, trebalo da dođe iz sastava SS trupa.²⁴

Prema očigledno ponovljenoj naredbi II organizacijskog odeljenja Glavne kancelarije vođstva SS od 23. januara 1945., koja je 7. februara 1945. potvrđena i od Višeg vođe SS i policije u OZAK zoni, Srpski dobrovoljački korpus sa pripadajućom nemačkom komandom za vezu „u svakom pogledu potčinjen Rajshfireru SS, prebačen u SS trupe i važiti od tog trenutka kao oružana jedinica SS“. Dva dana kasnije, 9. februara, Vrhovna

23 VA, nemačka arhiva, materijal „Neubacher Dr Ing Herman“, VII deo, 173, Telegram Ministarstva vanjskih poslova br.130/19/110950, br.296 od 18. novembra 1944. Prema ovom naređenju SDK „sa 1. decembrom 1944. (se) podređuje Reichsfuhreru SS“.

24 Prema istraživanju Stefana di Đusta, nemački oficir za vezu (*Beratungsoffizier*) pri SDK bio je tada major Stahlbock (di Giusto, *Operationszone Adriatisches Kustenland*, 511). Sa druge strane, SDK je imao svog oficira za vezu pri štabu višeg vođe SS i policije u Trstu, a to je bio kapetan Dragan Stojadinović (Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus u službi naroda i otadžbine*, 141–150). Prema nemačkim podacima nemačkom štabu za vezu pri SDK, ranije, u vremenu zime 1943–44. bio je dodeljen broj vojne pošte 14744. U pregledu vojnih pošta, u izdanju od 5. marta 1945., identifikovana su tri broja vojnih pošti: i to 25417 za 1. bataljon SDK, broj 26776 za 2. bataljon SDK i broj 18565 za Nastavni bataljon SDK. Nemački sudski organi posle rata nisu mogli da utvrde da li su ovi brojevi dati samo nemačkom „okvirnom“ osoblju kod korpusa ili i pripadnicima SDK u tim jedinicama. Posmatrajući dodeljene brojeve za svega tri jedinice/bataljona od svih ostalih 17 jedinica SDK ranga bataljon – samostalna četa u to vreme, ostaje nejasno zašto su ti brojevi dodeljeni.

komanda Vermahta je poslala dopis Rajhsfireru SS i šefu nemačke policije, koji je u stvari bio stav nemačkog Ministarstva spoljnih poslova od 28. januara 1945. da se prihvata da je SDK „potčinjen komandi SS Rajhsfirera u svojoj celini i svakom pogledu (dakle i za izvršenje operacija). Sa druge strane SS Rajhsfirer nema nameru da menja ime, sastav ili ma šta drugo u toj jedinici. Verujem da je ovo razjašnjenje dovoljno da umiri sve nemirne duhove.“²⁵ Ovde se očigledno prepoznaje uticaj specijalnog opunomoćenika Neubachera ali i njegova veza sa Ljotićem, koji je izgleda jedini znao za ove detalje subordinacije nemačkih organa, a koji su za ostatak korpusa mogli biti samo visoka politika.

Naime, u raspravi o finansiranju snaga SDK između nemačkog Generalštaba, Glavne kancelarije SS i Ministarstva finansija, krajem januara 1945. koje je bilo na teret Waffen SS a suprotno „srpskoj želji za neposrednim vlastitim financiranjem SDK (kojem) se ne može udovoljiti... radi vojničkih a također i radi upravno tehničkih razloga“, Herman Neubacher je izneo sledeći stav o statusu SDK na području Operativne zone Jadransko primorje: „Ja uzimam, da je SDK priključen Waffen SS samo na opskrbu i na zbrinjavanje, što ne znači, da se SDK ili četnici Djujića mogu smatrati kao formacije Waffen SS. Bez obzira na to, da ove jedinice žele da ostanu nacionalne srpske jedinice, imalo bi uvlačenje ovih jedinica kao deo nemačke vojske ili Waffen SS kao posledicu, da bi one na vlastitom tlu izgubile na političkoj udarnoj snazi. Mi smo naročito interesovani na tome, da bi se pretežitost DM (general Dragoljuba Mihailovića) smanjila Ljotićevim pokretom, što je samo moguće, ako Srpski dobrovoljački korpus zadrži karakter jedne nacionalno srpske jedinice. Ovaj samostalni nacionalni karakter naravno ne menja ništa na tome,

25 Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus u službi naroda i otadžbine*, 87–105.

da upotreba ovih jedinica ostane stvar našega rukovodstva, kako je to i dosada činilo.²⁶

Ukazujemo na ovaj Neubacherov stav o statusu SDK u Primorskoj, jer je u literaturi, posebno inostranoj, uvreženo mišljenje da je prelaskom pod komandu SS-Waffena, SDK postao i formalno njegov deo i može se računati kao SS jedinica. Vidimo ovu nemačku nijansu u tumačenju njegovog statusa. Konačno, generalno nepoverenje prema Srbima i blizina savezničkog fronta u Italiji, je uticalo na nemačke vojno-političke organe da SDK ipak drže van potpunog uključivanja u sopstvene snage.

Sva ostala sačuvana dokumenta pokazuju da nije došlo ni do kakvog preformiranja, preimenovanja ili preodevanja snaga SDK, niti bilo kojih drugih srpskih snaga u toj zoni u bilo kakve SS formacije. Sve interpretacije o navodnoj pripadnosti dobrovoljačkih snaga SS trupama nisu tačne.²⁷

Snage SDK nalazimo u pregledima Višeg vođe SS i policije u zoni (HSSPF OZAK) OZAK na dan: 20. januara, 23. februara i 6. aprila 1945. Korpus se takođe vodi i u popisu (Lagekarte) jedinica 97. armijskog korpusa za naročitu upotrebu na dan 11. i 14. februara 1945. SDK je vođen i u zoni odgovornosti nemačke 188. rezervne brdske divizije. Zanimljivo je da se u ovim pregledima ne pominju ostale četničke snage. Sve srpske formacije se vode kao *Fremdvolkische Verbände*, kao i kozačke snage u tom prostoru, za razliku od slovenačkih domobranaca koje su označene kao: *Landeseigene verbände*.²⁸

26 VA, Neubacher, VII, Zabeleška br. 146/45 tajno, Beč 30. januara 1945, 331–332.

27 Snage SDK nisu bile preimenovane u *Serbisches SS Korps*, marta 1945., kako navodi slovenski istoričar Klemen Kocijančič; Kocijančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami*, 173.

28 di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland*, 561, 564, 590–592, 597–598, 603, 606–608.

Krajem decembra 1944. u ovu zonu stigle su iz severne Dalmacije i snage Dinarske četničke divizije pod komandom vojvode Momčila Đujića. Ova divizija je bila pod teškim pritiskom partizanskih ali i hrvatskih snaga. Đujić je iz tih razloga preko radio-stanice molio Jevđevića da isposluje njihovo prebacivanje u tu zonu. Ljotić i Jevđević su sredinom decembra boravili zbog toga u Beču, gde ih je potom primio i Herman Neubacher. On je preko svojih kontakata uspeo da dobije odobrenje za evakuaciju snaga Dinarske divizije. Neubacher je tih dana uspeo i da iz zatočeništva u Dachau oslobodi patrijarha srpskog Gavrila i episkopa Nikolaja, i da im organizuje smeštaj u Bavarskoj radi oporavka.²⁹

Od Neubachera je 25. decembra 1944. stigla vest da je omogućeno prebacivanje snaga Dinarske četničke divizije. Odmah je naređeno da se uputi deo snaga prema dolazećim dinarskim četnicima, pa su iz SDK krenula tri bataljona u susret. To su bili 2. bataljon 4. puka iz Ilirske Bistrice i 1. i 2. bataljon 3. puka iz Klane, odnosno Mučića. Konačno, 29. decembra ove snage susrele su se u mestu Šrkljevo. Preko 6.000 Đuićevih boraca kao i deo njihovih porodica smešteno je posle 1. januara 1945. u rejon Svetog Mateja, gde su im nemačke vojne vlasti odredile mesto za oporavak, a deo težih ranjenika i tifusara je prebačen u bolnicu SDK u Logatecu.³⁰ U ovom periodu između rukovodilaca sve tri grupacije (Jevđević – Ljotić – Đujić), uspostavljen je odnos poverenja i zajedničkog dogovaranja, tako da je stvoreno jako srpsko vojničko telo sa više od 10.000–15.000 boraca.

U ovom periodu, u sastav SDK stigle su i tri zaostale jedinice korpusa. Prva je bila ostatak 5. puka SDK. Ova jedinica je bila zaostala na jugu Srbije prolazeći teške borbe sa partizanima

29 VA, Neubacher, VII, 126–132; Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 41.

30 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 184–185, 188–189, 196; Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 43; Borivoje M. Karapandžić, *Građanski rat u Srbiji* (Beograd: Nova Iskra, 1993), 399.

na tom terenu, povlačeći se dalje peške kroz Sandžak i Bosnu, da bi potom bila ukrcana u voz i stigla u Zagreb gde je 7. decembra imala tragičan udes. Na stanici se pojavila veća grupa Ustaša i okružila kompoziciju. Sve zatečene u vagonu na čelu sa komandantom puka Miloradom Mojićem, kao i grupu Mihailovićevih starešina u kojoj je bilo i civila i žena, Ustaše su izvele sa stanice, odveli na zagrebačku periferiju i tamo postreljali. Spasila su se 22 dobrovoljca koji su prethodno otišli da utovaraju ugalj za lokomotivu koja je vukla kompoziciju. Oni su potom uz nemačku pomoć diskretno izvedeni iz Zagreba i upućeni u glavninu svojih snaga.³¹ Na sastanku 12. decembra u Beču, Neubacher je izvestio Ljotića da su u Zagrebu hrvatske ustaše zarobile deo komande i ljudstva 5. puka SDK na čelu sa majorom Mojićem i potom ih streljale. Šokiranom Ljotiću, Neubacher je pružio listu imena likvidiranih od strane ustaša. I pored traženja Ljotića da se makar tela pobijenih upute glavnini SDK i dostojno sahrane, do toga nije došlo.³² Potom, 26. decembra 1944, stigao je i Artiljerijski divizion SDK, posle samostalnog probijanja od Kragujevca, Kraljeva, Čačka, Požege, Užica do Višegrada, i dalje preko Bosne. Sa ovom jedinicom došao je i bataljon SDS na čelu sa majorom Stikićem, koji je potom uvršten u sastav 1. puka SDK kao 3. bataljon. Zatim je 15. januara 1945. stigao iz Crne Gore i Ratko Parežanin sa svojom grupom pripadnika SDK.³³

31 VA, Neubacher, VII, 153–154; D. Martinović, „Pogibija Milorada Mojića i drugova“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 2* (Minhen: Iskra, 1955), 102–105; Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 42–43; *Zbornik NOR*, knjiga 12, tom 4, 1194.

32 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 186–187.

33 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 184–185, 196; Piroćanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 43; Karapandžić, *Građanski rat u Srbiji*, 399; Parežanin, *Moja misija u Crnoj Gori*; Parežanin, *Drugi svetski rat*, 485–500.

Kasnije, u sastav SDK stiže nekoliko grupa i ranijih pripadnika Srpske državne straže i Srpske granične straže, koji su nemačkim transportom stigli iz Bosne do Beča, gde se od oktobra 1944, nalazila Srpska vlada generala Nedića. Borivoje Karapandžić je procenio da je oko 1.500 bivših stražara stiglo u sastav snaga u Sloveniji. Ipak, u Beču su ostali komandanti ovih formacija: general Radovanović, pukovnik Pogačar i deo ljudstva SDS. Takođe, iz zarobljeništva su u Primorsku došle dve grupe oficira. Takođe, i manje grupe radnika sa prinudnog rada u Rajhu.³⁴

Komanda SDK (sa četom za vezu) najpre je bila smeštena u Ilirskoj Bistrici, a potom zajedno sa 1. pukom u Postojni do kraja boravka u ovom kraju; njene ostale jedinice razmeštene su po susednim mestima. Prvi puk je imao zadatak obezbeđenja pruge Prestranek – Postojna; drugi puk zonu od Šent Petra do Ilirske Bistrice. U ovoj zoni puk je po bataljonima i manjim sastavima bio raspoređen u varošicama – selima kao što su Trnje, Klenik i druga, gde su jedinice puka imale povremeno manje čarke sa partizanima. Kasnije, 1945. godine jedan bataljon je iz Brkina obezbeđivao prugu od Pivke ka Trstu, odnosno krak ka Rijeci.³⁵ Treći puk se razmestio duž pruge Ilirska Bistrica – Jurdani. Četvrti puk je bio u Ilirskoj Bistrici, a 1. bataljon 5. puka nalazio se u Premu.³⁶ Sam Ljotić je sa nastav-

34 „Istorijski dokumenti iz arhive Boška Kostića“ (deo/nastavak br. 11), *Iskra*, 1–15. april 1988.; Kostić, *Iz istorije naših dana*, 204–206; B. Karapandžić, *Građanski rat u Srbiji*, 399–401; Slijepčević, *Jugoslavija uoči i iza vreme Drugog svetskog rata*, 319.

35 Dimitrije S. Kežić, „Kota 1002“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 5* (Minhen: Iskra, 1955), 49; Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*, 41–45.

36 Erich Schmidt/Ruchberg, *Der Endkampf auf dem Balkan. Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen* (Heidelberg: Vowinckel, 1955), 116, 139.

nim centrom (centrom za obuku) ostao u Ilirskoj Bistrici. „U Bistrici je također bila smještena i obavještajna služba koju je vodio Ljotićev brat Jakov (Jaša)... Porodice s djecom smještene su u selu Planina, a bolnica u Logatecu, tridesetak djevojka iz omladinske organizacije Zbora smjestilo se u samostan časnih sestara u Ljubljani, gdje su pohađale kurs za bolničarke, a po završetku prešle su u bolnicu u Logatcu.“ Kasnije je iz snaga SDK izdvojeno ljudstvo hrvatske nacionalnosti, njih oko 200 sa grupom oficira. Ta grupa je preformirana u „Hrvatsku armiju“ i imala je sedište u istarskom mestu Breza. „Oko te jezgre trebale su se okupljati grupe iz hrvatskih domobranskih jedinica.“ Kasnije je na čelo „Hrvatske armije“ došao general Matija Parac.³⁷

Zanimljivo je da je tada i Dimitrije Ljotić „obukao uniformu“. Kao rezervni potpukovnik Jugoslovenske vojske primio je komandu nad Centrom za obuku koji se stacionirao u Ilirskoj Bistrici. Ovaj Centar prihvatao je sve novodošle pripadnike za dobrovoljački korpus.³⁸

Odmah po dolasku u Ilirsku Bisticu, Ljotić se susreo sa vojvodom Dobrosavom Jevđevićem sa kojim je dogovoren zajednički rad. Nešto kasnije, 18. novembra, on se u Ljubljani sastao sa dvojicom vodećih slovenačkih ličnosti: ljubljanskim (nad)biskupom Rožmanom i generalom Rupnikom, ranijim upravnikom Ljubljane i inspektorom Slovenskog domobranstva. Na Ljotića su obojica „ostavili odličan utisak, oba su bili ubeđeni Jugosloveni i odani Kralju.“

Ove snage, kao što smo pomenuli, stavljene su pod komandu višeg vođe SS i Policije ove zone, general-lajtnanta i grupenfirera SS Odila Globočnika. „Globočnik nas je vanredno lepo primio u Trstu. Pretresli smo sve glavno, i on se, ja mislim, u

37 Magazinović, *Kroz jedno mučno stoljeće*, 223–225.

38 „Sećanja jednog bivšeg dobrovoljca“, *Iskra*, 1. januar 1999., 26–27.

svemu sa nama složio“, seća se tadašnji kapetan Stojadinović koji navodi dalje: „Poreklom Slovenac, taj čovek je imao neke specijalne simpatije za nas Srbe... Inače, poznat je kao lični prijatelj Hitlera. Imao je jak uticaj u partiji i svuda, i tako nam je mogao biti (i bio) od velike koristi i pomoći.“ Prema ovom važnom svedoku, Globočnik je više puta lično intervenisao za kasnije prebacivanje snaga Dinarske četničke divizije. Takođe, stornirao je naređenje sa kraja februara 1945. po kome je SDK trebalo da preuzme stražarske obaveze na teritoriji Istre. Jednostavno, kako piše Stojadinović, osim Globočnika, „mi drugog prijatelja više nismo imali“.³⁹

Drugi srpski prijatelj u toj situaciji, bio je Herman Neubacher. On je na isti način procenio držanje srpskih snaga: „U martu i aprilu 1945. boravio sam na prostoru Trsta... Meni je pre svega bilo stalo da proučim stvar i da jasno utvrdim da li bi ove srpske trupe mogle da budu opasne po Nemačku, kada bi, recimo, došle u kontakt sa anglo-američkim snagama, a one nisu bile daleko od Trsta. Takođe je bila moguća i invazija Saveznika na tom području. Ljotić je imao uticaja na svoje ljude i ubedio ih je da ne bi bilo pošteno i muški u poslednjem trenutku uperiti oružje protiv Nemaca koji su ih prethodno naoružali. Stekao sam utisak da će pop Đujić svoje držanje prilagoditi Ljotićevom. Od Jevđevića sam očekivao da će postupiti prema naređenju Draže Mihailovića, koji je u tom trenutku bio u Bosni. Po mojoj proceni, najopasniji za Nemce mogao je da bude Jevđević i to samo u slučaju da Zapad ipak Dražu Mihailovića ne ostavi na cedilu. U tom slučaju on bi mogao da utiče i na Ljotićeve i Đujićeve borce. Ono što je bilo jasno, da će se sve tri srpske grupe, kada se pojave Amerikanci ili Englezi, njima odmah predati.“⁴⁰

39 Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus*, 145.

40 Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940/45*, 192–193.

Akcije u Primorskoj protiv slovenskih partizana

Nemački vojni izvori su izvestili poslanika Neubachera 6. januara 1945: „Odnos Srpskog dobrovoljačkog korpusa prema stanovništvu vrlo dobar. Nikakvih nezgoda. Samosvest Srpskog dobrovoljačkog korpusa na svaki način veća nego u Srbiji, Vojnički nastup ostavlja mnogo za poželeti.“⁴¹ U jednoj proceni od 25. januara 1945., nemački politički organi konstatuju da SDK „stoji u jadranskom Primorju u akciji, te nam je tamo od koristi.“⁴²

Slovenački partizani koji su se nalazili u ovoj oblasti, zvali su ove snage „nedićevcima“, „ljotićevcima“ ili „četnicima“, „Nedićevom srpskom vojskom“, ali ponekad generalizuju i nazivaju ih samo „nedićevci“ ili „četnici“ ili čak „srpski fašisti“. Partizanski obaveštajni izvori ih prate od dolaska u Primorsku: „Trenutno se ova vojska ne angažuje u akcijama protiv naših jedinica, već vrši samo manje patroliranje i akcije u neposrednoj blizini uporišta.“⁴³ Deo ovih snaga (2. puk), ipak, sa snagama SS policije bio je angažovan već od 16. novembra u akciji na partizane jugozapadno od Šent Petra na Krasu.⁴⁴

Kako piše jedan od preživelih boraca SDK, Slavko Maslar: „Glavno obeležje ovih akcija bilo je da su slovenački partizani izmicali pred nama, pa su se te akcije pretvarale u jurnjavu za njima, po terenu koji su oni poznavali bolje od nas i na njemu se bolje snalazili. Prilično opsežna akcija izvedena je na Snežniku... Po dubokom snegu peli smo se na visine dugo i sa naporom, na niskoj temperaturi.“ On navodi: „Božić 1945. dočekali smo uz skromne darove: konzervu sardina, desetak

41 VA, Neubacher, VII, 166;

42 VA, Neubacher, VII, 299.

43 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 17, 577, 621, 622; *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 18, 451.

44 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 17, 934–937.

cigareta i nekoliko lira koje nam je, rečeno je, uputio general Rupnik. Rupnikovih domobranaca je u Svetom Petru bilo malo i pored nas oni su se mogli osećati sigurnim.⁴⁵ Partizanski obaveštajci primećuju: „S dolaskom Nedićeve vojske na teritoriju Primorske primećena je težnja domobranstva u Primorskoj da se skoncentriše i da se organizuje u pokretne bataljone na isti način i sa istim zadacima kao i na teritoriji biv. Ljubljanske pokrajine“.⁴⁶

Srpski dobrovoljci su uključeni u borbe sa slovenskim partizanima već krajem novembra na prostoru prema Snežniku ili u Vipavskoj dolini. Ove borbe, u odnosu na pojedine borbe koje je SDK vodio u Srbiji, bile su daleko manjeg intenziteta, pa je korpus u toku njih mogao paralelno da odmara i sređuje svoje snage.⁴⁷ Ipak, njihova pojava na terenu zapadne Slovenije bila je neprijatna za partizanske snage u ovoj zoni, koje su od jeseni 1943., trpele stalan pritisak nemačkih policijskih snaga.

U drugoj polovini decembra 1944, snage SDK će se u manjem obimu angažovati protiv jedinica partizanskog IX korpusa na prostoru Trnovskog gozda i Vipavske doline. Tako su, na primer, snage borbene grupe „Mićašević“ sastavljene od 1. bataljona/1. puka i 1. bataljona/2. puka (predviđena je bila podrška nemačke artiljerije ali koja se nije pojavila), u operaciji započetoj 18. decembra izvršile upad sledećeg dana i zauzele partizansko uporište Col.⁴⁸ Partizansko rukovodstvo slovenačkog 9. korpusa primetilo je početkom januara 1945. kvalitativne razlike svojih novih protivnika, „Nedićevaca“.

45 Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*, 45; Magazinović, *Kroz jedno mučno stoljeće*, 220–221.

46 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 17, 620.

47 Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami*, 172–173.

48 *Zbornik NOR*, knjiga 11, tom 4, 289–290; Veroljub Dinić, „U sedamnaest časova Cola zauzeta“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 2* (Minhen: Iskra, 1955), 91–102; Kežić, „Kota 1002“, 549.

Pored teških zimskih uslova i pritiska neprijatelja „drugi momenat bili su nedićevci, koji su kao dobro obučena vojska veoma odlučno nastupali sa dobrim naoružanjem, pa tako 17. slovenačka narodnooslobodilačka brigada nije bila u stanju da im se suprotstavi te se povlačila.“⁴⁹

Snage 1. puka SDK bile su angažovane u borbama/ofanzivi sa partizanima sredinom marta 1945. u zoni Primorske zajedno uz slovenačke, nemačke i snage Ruske oslobodilačke armije. Takođe, snage SDK borile su se sa njima u zoni Cola u nemačkoj akciji „Rübezahl-3“, kao i u drugim manjim poduhvatima u istoj zoni. U poduhvatu „Rübezahl -3“ početkom marta, dva bataljona SDK bila su borbenoj grupi „Zuschneid“ obrazovanoj uglavnom od jedinica 10. SS policijskog puka iz Gorice. Operacijom je rukovodilo sam Odilo Globočnik. U poduhvatu „Frühlingsanfang“ angažovane su snage 2. bataljona/1. puka i 2. bataljona/4. puka SDK. U poduhvatu „Winterende“ snage Ličkog korpusa, Dinarske divizije kao i 2. i 3. puk SDK priključeni su borbenoj grupi „Blank“.⁵⁰

U napadu savezničke avijacije na železničku prugu i most kod Prestranka 12. marta 1945. godine, pogođene su i kuće u kojima su se nalazili pripadnici SDK, i gde je bilo žrtava među njima.⁵¹ Saveznička avijacija nanela je i manje gubitke dobrovoljcima 1. puka SDK u reonu Idrije tri dana kasnije.⁵²

49 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 18, 225.

50 VA, fond Nemačka arhiva, K.32A-II, f.27, d.17; *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 19, 374–376; di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland*, 630–638; Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami*, 174–175.

51 Nije poznato gde su sahranjeni nastradali srpski dobrovoljci tom prilikom, na šta nam je ukazao direktor Parka vojaške zgodovine Pivka Janko Boštjančič, 5. oktobra 2023. godine.

52 Kocjančič, *Red mrtvaške glave pod Alpami*, 175.

*Ideja o objedinjavanju svih nacionalnih snaga
u Sloveniji*

Dimitrije Ljotić je u ovoj zoni počeo da aktivno radi na stvaranju centra jugoslovenskog (preciznije: srpsko-slovenačkog) otpora komunizmu. On je smatrao da je pozicija gde su se našle snage iz Nedićeve Srbije, kao i četničke snage iz srpskih zapadnih krajina, dovoljno daleko od dodira sa napredujućim sovjetskim armijama ili jugoslovenskim partizanima, a dovoljno blizu očekivanim Saveznicima koji su se postepeno približavali iz Italije. Ideja mu je bila da se sve srpske i slovenačke antikomunističke i nacionalne snage objedine, da se prihvati ogromna masa vojnih zarobljenika Jugoslovenske vojske iz logora u Rajhu i da se u pogodnom trenutku proglasi slobodna Slovenija, kao deo Kraljevine Jugoslavije. Potom, bio bi pozvan kralj Petar II i saveznici i tako sprečena komunistička revolucija. Ta zona, kao neka vrsta novog Solunskog fronta, (čiju su fiksaciju imali gotovo svi srpski oficiri), bila bi osnov za povratak kralja u zemlju i realna konkurencija komunistima koji su bili u Beogradu.

Ovaj plan prihvatili su svi komandanti srpskih snaga u Primorskoj, potom i slovenački prvaci general Lav Rupnik i biskup Rožman. Prema Borivoju Karapandžiću, svoj pristanak da prebaci snage Ruske oslobodilačke armije u ovaj prostor dao je i njihov komandant general Vlasov. Van ovog plana jedino je ostao general Mihailović sa svojim jedinicama. Glavnina ovih snaga se koncentrisala u severnoj Bosni. Preko Jevđevićeve radio-stanice uspostavljena je veza sa generalom Mihailovićem. Međutim, on nije delio ovo, Ljotićevo mišljenje i bio je potpuno uveren u ono u šta ga je američki pukovnik Mac Dowell, koji je bio u njegovom štabu 1944. godine, ubeđivao: da Anglo-Amerikanci neće odbaciti Jugoslaviju i predati je komunistima na upravu posle rata i da je zato važno održati se na terenu po

svaku cenu do prvih slobodnih izbora. Ovo se pokazalo kao tragična zabluda.

Ipak i pored neslaganja sa Ljotićevom idejom objedinjavanja svih snaga, Mihailović je u Sloveniju uputio svog pomoćnika i klasnog druga sa Više škole, generala Miodraga Damjanovića, kao i nekoliko svojih oficira. General Damjanović, koji je kratko bio i Nedićev šef kabineta, imao je zadatak da objedini sve (srpske) snage u Primorskoj, koje su trebale da budu u sastavu Jugoslovenske vojske u Otadžbini.⁵³

Po dolasku u Postojnu 26. marta, Damjanović je odmah razgovarao sa Ljotićem, generalom Mušickim, komandantom SDK i potpukovnikom Radoslavom Tatalovićem, načelnikom štaba SDK. Odatle su isto večer otputovali za Ilirsku Bistricu, koja je određena za Damjanovićev štab.⁵⁴ Sutradan je u ovom mestu objavljeno da će od tada sve nacionalne snage u Sloveniji ući u sastav Jugoslovenske vojske u Otadžbini, da je obrazovan Istaknuti deo štaba vrhovne komande ove vojske i da je za komandanta postavljen general Damjanović.⁵⁵

Akcija Bobene grupe Tatalović

Desetog aprila tri dobrovoljačka puka (2, 3. i 4.) pod komandom potpukovnika Tatalovića ojačani sa dve četničke brigade (1. i 2. lička), upućeni su u akciju prema granicama NDH. Prema nemačkom viđenju situacije, ove snage su upućene radi dejstava u bok napredujućim jedinicama partizanske IV armije (prema naredbi od 20. aprila komandanta SS Policije u OZAK). Glavnina nemačkog 97. korpusa: 188. brdska i 237. pešadijska

53 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 206–234.

54 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 233.

55 Karapandžić, *Građanski rat u Srbiji*, 404–405.

divizija, držala je liniju „Ingrid“ u prostoru Reka – Klana. Tri dobrovoljačka puka, iz zone Mučići – Ilirska Bistrica – Šent Peter i dve četničke brigade iz zone Kras – Vipavska dolina krenule su na prostoriju Čabar – Kočevje – Kočevska reka. Prema ovim podacima, grupu je pratio jedan nemački bataljon iz 188. brdske divizije. Ove snage vršile su pokret, uz povremene čarke sa lokalnim partizanskim snagama tokom 11–16. aprila. Previđeno je bilo da se za pokret snaga „Borbene grupe Tatalović“ (u skladu sa nemačkom ratnom praksom grupa je nazvana prema njenom komandantu) dodeli određen broj motornih vozila, a obergruppenfirer Erwin Rösener iz Ljubljane je obećao i deset tenkova za podršku.⁵⁶

Gledano sa srpsko-slovenačke strane, ovaj pokret je imao dvostruki cilj: da se partizanske snage proteraju sa područja Bele Krajine, što je bio zahtev slovenačkih političkih prvaka, ali i da se izađe u susret crnogorskim snagama Pavla Đurišića i delu Vrhovne komande JVuO koji su bili u pokretu iz severne Bosne ka Sloveniji. Međutim, nije se znalo da su crnogorske snage već nastradale u borbama sa partizanima i Ustašama, a ostatak je na prevaru odveden u logore u Gradiški i Jasenovcu.

U istom periodu, u ovu zonu su prodrle jedinice partizanske IV armije, koje su iz Dalmacije gurale svom snagom ka severu sa zadatkom da se poraze protivničke snage, osvoji Trst i pomere zapadne granice Jugoslavije. Ove snage bile su daleko teži protivnik nego lokalne slovenačke partizanske grupe, sa kojima su Dobrovoljci prethodno vodili manje borbe. Snage Borbene grupe „Tatalović“ su se u periodu 21–26. aprila ogorče-no borile sa partizanskim jedinicama IV armije u širem rejonu

⁵⁶ *Zbornik NOR*, knjiga 6. tom 19, 408, 477, 871–872; *Zbornik NOR*, knjiga 11, tom 4, 369, 520, 588; Karapandžić, *Srpski dobrovoljački korpus*, 102–103 (faksimil naredbe od 20. aprila 1945); di Giusto, *Operationszone Adriatisches Küstenland*, 646.

Kočevja.⁵⁷ U tim borbama protiv dobrovoljačkih snaga jednom je dejstvovala i saveznička avijacija. Potom, grupa Jevđevićevih četnika je u toku borbi napustila linije bez upozorenja grupi i odvojila se. Dobrovoljci su krenuli takođe na izvlačenje iz borbenog dodira sa partizanima IV armije, prema svojoj glavnini u Primorskoj. U toku marša dobijena je vest da su partizanske jedinice ovladale mestima u kojima su ranije bile smeštene snage SDK, a koje su počele povlačenje ka zapadu, dublje u Italiju.

Usledilo je sudbonosno skretanje Tatalovićve grupe na sever, umesto na zapad. Zašto se to desilo?

O direktnom razlogu ovog sudbonosnog koraka piše jedino tadašnji borac SDK Slavko Maslar: jedna četa 3. puka, sa potporučnikom Ristićem, bila je upućena u Prezid, ali je u borbi sa partizanima potpuno uništena. Navodno, kako su partizani nosili britanske uniforme, a pripadnici 3. puka francuske uniforme slične boje, moguće je da je komandir dobrovoljačke čete već mislio da su ostale snage SDK u tom mestu. Iako Prezid nije bio značajna prepreka za odstupanje na zapad, komandant grupe potpukovnik Tatalović zbog očiglednih gutbitaka odustaje od daljeg napada na ovo mesto i odlučuje da se krene na sever prema Ljubljani. „Ova odluka, doneta svakako iz najboljih pobuda, pokazaće se kao sudbonosna, po svojim posledicama tragična.“⁵⁸

Snage SDK su nastavile borbe sa partizanima 27.–29. aprila, sa zadatkom da izvrše „presecanje neprijateljskog dotura, frontalnog napada i ugrožavanje pozadine partizanskih snaga“ koje su se borile kod Starog Trga. Na težištu akcije bio je 2. puk, a ostala dva puka podržavali su bokove.⁵⁹ Dana 29. aprila

57 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 19, 652–653.

58 Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*, 60–61.

59 *Zbornik NOR*, knjiga 6, tom 19, 873–876.

partizanske snage su odbacile 2. puk i „razbile“ 3. puk SDK, u rejonu Prezida i Trave.⁶⁰ Borbena grupa „Tatalović“ je potom skrenula severoistočno u rejon ispred Ljubljane. Prema Vrhnici cela grupa se povukla 30. aprila. Trećeg maja Narodni odbor u Ljubljani proglasio je Sloveniju slobodnim delom Kraljevine Jugoslavije.⁶¹ Borbena grupa Tatalović tada se stavlja pod komandu najstarijeg oficira slovenačkih snaga, (od 3. maja generala) France Krenera. U ovoj situaciji grupa je od glavnine SDK dobila vest da je ostvaren dodir sa britanskim jedinicama – koje su stige u prostor Gorice i Trsta 2. maja.⁶²

Povlačenje dela snaga SDK prema Gorici

Naime, paralelno sa borbama od Kočevja ka Ljubljani, odigrale su se borbe i na pravcu napredovanja snaga partizanske IV armije Reka – Ilirska Bistrica. Tako su u gotovo isto vreme snage te armije prodrle i u zonu gde su se nalazile preostale srpske snage. Sa druge strane, najteži udar dobrovoljcima ali i celoj srpskoj nacionalnoj grupi u Sloveniji došao je iznenada: u saobraćajnoj nesreći 23. aprila na drumu Vipava – Ajdovščina kod Dobravlja nastradao je Dimitrije Ljotić.⁶³ Ovaj događaj, gubitak čoveka koji je bio duhovni vođa i arbitar cele grupacije, posebno je uticao na pad morala kod srpskih snaga.

60 Isto, knjiga, 11, tom 4, 679–680.

61 Aleksandar Vojinović, *Leon Rupnik* (Zagreb: CIP, 1988), 239.

62 *Zbornik NOR*, knjiga 11, tom 4, 339, 368, 369; Piročanac, *Srpski dobrovoljci 1941–1945*, 48.

63 Herman Neubacher piše: „Poslednji razgovor sa Ljotićem vodio sam krajem aprila 1945... Dan posle našeg razgovora Ljotić je doživeo saobraćajnu nesreću: njegov auto, noću, naišao je na jednu rupu u mostu, koji je oštetila avionska bomba i njegova kola survala su se u provaliju. Bio je na mestu mrtav.“; Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940/45*, 192–193.

U borbama sa partizanima oko Ilirske Bistrice, Šent Petra (Pivke), Prestraneka učestvuju mahom snage 1. puka SDK i preostali korpusni delovi. Iskusne i daleko brojnije partizanske snage IV armije koristile su tenkove i oklopna vozila, protiv čega dobrovoljci nisu imali adekvatno oruđe. Borbe su nastavljene, ali je 29. aprila naređeno povlačenje. Ove snage se kao zaštitnica cele grupacije kreću ka Gorici u susret saveznicima. General Damjanović je tog dana u 18.30 časova izdao naređenje „usled nastale situacije opštim povlačenjem Nemaca iz ovih krajeva preko Soče u pravcu Udina, potrebno je da se i naše snage blagovremeno prebace na desnu obalu reke Soče“.⁶⁴

Prvi puk SDK je imao najteži zadatak. U početku je štitio povlačenje, a potom je dobio zadatak da za nekoliko dana brani most na Soči od partizanskih napada i da onemogući njihov prelaz preko te reke.⁶⁵ Posle borbi na pravcu Masun – Sv. Petar, puk se povukao preko Slanje – Sv. Marije do drumu Postojna – Gorica, gde je formirao zaštitnicu srpskih snaga koje su se kretale ka Gorici, i potom nastavio povlačenje pravcem ovog drumu Razdrto – Vipava – Ajdovščina. Poslednja borba odigrala se upravo na mostu preko Soče, gde je 1. puk držao mostobran i sprečavao partizanske snage da se prebace preko i nastave gonjenje srpskih snaga. Most je bio miniran, ali su uređaji za električno paljenje otkazali. Pod stalnom mitraljeskom vatrom partizana trojica dobrovoljaca puzeći prelaze most. Jedan od njih, potporučnik Mladen Bilić, iako ranjen uspeva da aktivira eksploziv i zajedno sa sobom diže most u vazduh, sprečivši dalje partizansko napredovanje na drugu stranu reke Soče. Sledećeg dana srpske snage su došle u dodir sa britanskom vojskom. Cela grupacija je dobila naređenje da se koncentriše u mestu Palmanova. Na dan 5. maja izvršeno je razoružanje svih ovih snaga, kao

64 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 259–261.

65 Kostić, *Iz istorije naših dana*, 261.

„neprijateljske predate vojske.“⁶⁶ Tako je za deo snaga SDK rat bio završen. Nešto istočnije, međutim, sa njihovim drugovima sudbina će se poigrati na drukčiji način.

Predaja na Vetrinju i likvidacija u Kočevskom rogu

Na drugoj strani Slovenije, u periodu od 4. do 9. maja tri dobrovoljačka puka Bobbene grupe „Tatalović“ učestvuju u borbama sa partizanskim snagama zapadno od Ljubljane, a od 7. maja i prema izričitoj molbi generala Krenera, da bi se tako omogućila evakuacija Ljubljane. Ideja proglašavanja „narodne države Slovenije kao sastavnog dela demokratske i federativno uređene Kraljevine Jugoslavije“ je propala.⁶⁷ Konačno, 9. maja, srpski dobrovoljci odstupaju, zaobilaze Ljubljanu sa zapadne strane i upućuju se na sever preko Škofje Loke, Kranja, Tržiča i 11. maja prolaze kroz tunel, na drugu stranu Karavanki – u Austriju. Tu 12. maja dolaze u dodir sa britanskim snagama, koje im naređuju da polože oružje. Ova naredba je izvršena bespogovorno.

Grupa je smeštena sa ostalim antikomunističkim snagama u sabirni logor – u stvari na jednu livadu u mestu Vetrinje ispred Celovca.⁶⁸ Ipak, čitava borbena grupa SDK zadržala je red. Pukovi, bataljoni i čete su zadržali poredak i kao razoružane snage. Ljudstvo je bilo naviknuto na red. Čekalo se šta će biti; slučajeva dezerterstva nije bilo. Tu su jedni do drugih bili Srbi,

66 Veroljub Dinić, „... A naročito Prvi puk Šumadijske divizije“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 5 (Minhen: Iskra, 1955), 77; Kostić, *Iz istorije naših dana*, 262.

67 Gregor Krajnc, *Hoja s hudičem – Okupacija Slovenije in kolaboracija, 1941–1945* (Mengeš: Ciceron, 2014), 331–339.

68 Jože Pavlič in Jožef Kočar (ur.), *Vetrinj* (Ljubljana: Družina, 2010); Tamara Griesser Pečar, *Razdvojeni narod. Slovenija 1941–1945* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007), 463.

Slovinci, Rusi... Ovde su te snage ostale sve do 24. maja kada će ih Britanci predati nazad u Jugoslaviju, Titovim snagama.⁶⁹ Prema brojnom stanje sva tri puka SDK na dan 14. maja i broju kasnije predatih pripadnika partizanima, na Vetrinju je bilo najmanje 2.420 dobrovoljaca.⁷⁰

Samo iz ovog koruškog sabirališta u periodu od 24. do 30. maja, britanske snage su vratile u Jugoslaviju 8.000 slovenačkih domobranaca, preko 2.400 srpskih dobrovoljaca i 1.000 četnika iz Crne Gore.⁷¹ Prema knjizi depeša 26. divizije Jugoslovenske armije, Britanci su još 17. maja 1945. obavestili ovu komandu da će im biti predato „oko 32.000 ustaša i četnika“. Predaja će se obavljati u mestu Podrošci svakog dana, s tim da će dnevno izručiti 2.000–3.000 zarobljenika.⁷² Do 25. maja predato je oko 16.200 zarobljenika, u narednim danima još oko 6.000, pa se čini da je u tim danima ispunjena dogovorena kvota u isporuci zarobljenika.⁷³

Iz Jesenica transporti su išli do Kranja. Tu su zarobljenici sabrani u logor, a zatim su krenuli put peške Ljubljane. U

69 Vladimir Tomić, „Predaja oružja“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 2* (Minhen: Iskra, 1954), 106–111; Dragoslav – Dragan Despotović, *Kočeovski rog, ratni zločin ili pravedna odmazda* (Beograd: Nova iskra, 1992); Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*, 73–84.

70 Perić, *Srpski dobrovoljački korpus*, 345.

71 Vladimir Tomić, „Fragmenti iz života u Celovcu“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 1* (Minhen: Iskra, 1954), 73–78; M. P. Marković, „Predaja pukova“, u: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe 1* (Minhen: Iskra, 1954), 79–94; Griesser Pečar, *Razdvojeni narod*, 473–480.

72 Milan Rako i Slavko Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska brigada* (Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987), 434–439; VA, NOVJ, k. 312A, 5/1–6. Isto, 1101A, f-13, d-1 (operativni dnevnik 11. brigade).

73 Public Record Office, FO 371, General Correspondence, 48920 (Sećanje prebeglog poručnika Todorovića, komandira 3. čete 1. bataljona 1. vojvođanske brigade JA, dato 25. juna 1945. u Rimu); Rako Družijanić, *Jedanaesta dalmatinska brigada*, 439.

naselju Šent Vid, pored slovenačkog glavnog grada, smešteni su do daljeg. Posle tri dana izdvojeni su dobrovoljci za koje je procenjeno da su mlađi od 18 godina, a ostali su poterani peške dalje.⁷⁴ Ukrcani su u kompozicije, koje su ih odnele na jugozapad Slovenije u besputne šume Kočevskog Roga. Preostale zarobljenike SDK čekala je drukčija sudbina. Oni su početkom juna 1945. bili likvidirani na stratištima u Kočevskom rogu.⁷⁵ Prema svim procenama tada je likvidirano 2.200–2.300 dobrovoljaca SDK. Kao što smo naveli, jedan deo njih je zbog mladosti pošteđen, a ukupno je 55 pripadnika korpusa uspelo da pobjegne u toku transporta od Jesenica do Kočevskog Roga.⁷⁶

Viri in literatura

Arhivski viri

Public Record Office
FO 371, General Correspondence.

Vojni arhiv u Beogradu (VA)
Fond Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije – NOVJ.
Fond Nemačka arhiva.

74 Maslar, *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*, 82–102. Analizirajući Maslarovo sećanje, Vladimir Ljotić je utvrdio da broj spasenih ispod 17 godina u Šent Vidu nije mogao biti veći od 70, a posle još jedne trijaže gde je odvedeno i streljano još dvadesetak drugih mladića, taj broj nije bio veći od 50.

75 Marković, *Predaja pukova*, 79–94; Borivoje M. Karapandzich, *Kocevje. Tito's bloodiest crime 1945–1985* (Cleveland, Ohio: Privately Published, 1965), 35–44; Despotović, *Kočevski rog, ratni zločin ili pravedna odmazda*, 119–120; Milan Zajec, „Iz groba je ustao i hoda među nama“, u: *Opelo nad živima, Svedočenja preživelih Dobrovoljaca*, ur. Radovan Ojdrović (Beograd: Preobražaj, 1998), 488–494.

76 Perić, *Srpski dobrovoljački korpus*, 349.

Štampani viri

Zapisi iz dobrovoljačke borbe 1–5 (Minhen: Iskra, 1954–1956).

Zbornik dokumenata i podataka o Narodno-oslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (Beograd: Vojnoistorijski institut JNA, 1949–1986).

- knjiga 1, tom 15;
- knjiga 6, tomovi 17, 18, 19;
- knjiga 11, tom 4;
- knjiga 12, tom 4.

Novine

Iskra, 1988, 1999.

Literatura

Bardak, Mijat. „Odstupanje“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 5, 43–48. Minhen: Iskra, 1955.

Bardak, Mijat. „Iz dnevnika 7. dobrovoljačkog odreda“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 4, 18–27. Minhen: Iskra, 1955.

Borković, Milorad. *Kontrarevolucija u Srbiji*. Beograd: Biblioteka Kompas, 1979.

Božović, Branko. *Specijalna policija 1941–1944*. Beograd: Srpska školska knjiga, 2003.

Despotović, Dragan. *Kočevski rog, ratni zločin ili pravedna odmazda*. Beograd: Nova Iskra, 1992.

di Giusto, Stefano. *Operationszone Adriatisches Küstenland. Udine, Gorizia, Trieste, Pola, Fiume e Lubiana, durante l'occupazione tedesca 1943/1945*. Udine: Istituto Friulano Movimento di Liberazione, 2005.

Griesser Pečar, Tamara. *Razdvojeni narod, Slovenija 1941–1945*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Karapandzich, M. Borivoje. *Kočevje, Tito's bloodiest crime 1945–1985*. Cleveland, Ohio: Privately Published, 1965.

Karapandžić, Borivoje M. *Građanski rat u Srbiji*. Beograd: Nova Iskra, 1993.

Karapandžić, Borivoje. *Srpski dobrovoljački korpus u službi naroda i otadžbine*. Beograd, Klivlend Ohajo: Svetosavska književna zajednica Beograd, 2002.

Kežić, Dimitrije S. „Kota 1002“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 5, 49–55. Minhen: Iskra, 1955.

Kocjančič, Klemen. *Red mrtvaške glave pod Alpami, Enote in ustanove Waffen SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021.

Kostić, Boško. *Iz istorije naših dana*. Beograd: Nova Iskra, 1990.

Krajnc, Gregor. *Hoja s hudičem – Okupacija Slovenije in kolaboracija, 1941–1945*. Mengeš: Ciceron, 2014.

Magazinović, Hrvoje. *Kroz jedno mučno stoljeće*. Valjevo: Društvo Hilandar, 2009.

Marković, M. P. „Predaja pukova“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 1, 79–94. Minhen: Iskra, 1954.

Martinović Bajica, Petar. *Milan Nedić*. Beograd: Nikola Pašić, 2003.

Maslar, Slavko. *Zapisi iz građanskog rata 1941–1951*. Beograd: Srpska reč, 1998.

Neubacher, Hermann. *Sonderauftrag Südost 1940/45. Bericht eines fliegenden Diplomaten*. Berlin, Frankfurt: Musterschmidt, 1956.

Parežanin, Ratko. *Moja misija u Crnoj Gori*. Beograd: Nova Iskra, 1991.

Parežanin, Ratko. *Drugi svetski rat i Dimitrije V. Ljotić*. Munich: Iskra, 1971.

Pavlič, Jože in Jožef Kočar (ur.). *Vetrinj*. Ljubljana: Družina, 2010.

Pejčić, Dušan. „Formiranje III bataljona 5. puka SDK“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 1, 41–44. Minhen: Iskra, 1954.

Perić, Slaviša. *JNP Zbor Dimitrija Ljotića*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 1996.

Perić, Slaviša. *Srpski dobrovoljački korpus*. Beograd: privatno izdanje, 2018.

Piroćanac, Stevan. *Srpski dobrovoljci 1941–1945 u reči i slici*. Birmingham: Iskra Periodical, 1991.

Rako, Milan in Slavko Družijanić. *Jedanaesta dalmatinska brigada*. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1987.

Schmidt-Ruchberg, Erich. *Der Endkampf auf dem Balkan. Die Operationen der Heeresgruppe E von Griechenland bis zu den Alpen*. Heidelberg: Vowinckel, 1955.

Slijepčević, Đoko. *Jugoslavija uoči i iza vreme Drugog svet-skog rata*. Minhen: Iskra, 1978.

Tomić, Vladimir. „Fragmenti iz života u Celovcu“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 1, 73–78. Minhen: Iskra, 1954.

Tomić, Vladimir. „Predaja oružja“. U: *Zapisi iz dobrovoljačke borbe* 1. Minhen: Iskra, 1954, 106–111.

Vojinović, Aleksandar. *Leon Rupnik*. Zagreb: ČIP, 1988.

Zajec, Milan. „Iz groba je ustao i hoda među nama“. U: *Opelo nad živima, Svedočenja preživelih Dobrovoljaca*, ur. Radovan Ojdrović, 488–494. Beograd: Preobražaj, 1998.

*Serbian Volunteer Corps in the
Primorska Region of Slovenia
1944–1945*

Summary

The article provides an overview of the activities of the Serbian Volunteer Corps (SDK) after its arrival at the Operational Zone of the Adriatic Littoral, specifically at what is now the Primorska region of Slovenia, in November 1944. The Corps was formed in September 1941, and reported to the Serbian Government formed by the German military authorities in occupied Serbia. The Corps was used to combat royalist and communist resistance movements in occupied Serbia in 1941–1944, subordinated to the Wehrmacht authorities. After the Soviet Army entered Yugoslavia and Serbia in the autumn of 1944, the Corps was transferred to the Operational Zone of the Adriatic Littoral. There it was subordinated to Waffen SS authorities, but it did not formally enter its structure. This article especially focuses on this point, based on the archival sources. The Corps, while in Slovenia, had a size of around 5,000 men. The SDK was engaged in the Operational Zone of the Adriatic Littoral to combat Slovenian Partisan forces during the winter of 1944 and spring of 1945. In the final stages of the Second World War, part of the SDK managed to withdraw deeper into Italy, was disarmed by the British Army and remained in camps in Italy. Part of the SDK which saw combat in central/south Slovenia during April 1945 surrendered to the British Army in Austria, but after dozen of days turned back to Yugoslavia, where most of SDK combatants were later executed by the Partisan Yugoslav Army in the Kočevje area without trials.